

“TOPONIMIKA” TEXNOLOGIYASI

O'zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti

“Pedagogika” mutahassisligi 1-bosqich magistranti

Yandasheva Sevara Ne'matjonovna

telefon nomer +998939447926

Elektron pochta: yandasheva79@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20793602>

Annotatsiya. Ushbu metodik qo'llanmada “Toponimika” interfaol ta'lim texnologiyasi tavsiflangan. Texnologiya geografik obyektlar nomlarining kelib chiqishi, tarixiy o'zgarishlari va hududiy joylashuvini o'rganishga asoslangan. Metodika uch bosqichdan iborat: 1) og'zaki javoblar (qadimiy nomlar va ularning tarixiy joylashuvi); 2) xaritada ko'rsatish (zamonaviy nom va joy); 3) yozuvsiz xaritani to'ldirish (amaliy vazifa). Maqsad — o'quvchilarning tarixiy-geografik bilimlarini mustahkamlash, xarita bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish, mantiqiy fikrlash va dunyoqarashni kengaytirish.

Kalit so'zlar. Toponimika, interfaol ta'lim, joy nomlari, geografik obyektlar, xarita bilan ishlash, tarixiy-geografik bilim, O'rta Osiyo toponimlari, yozuvsiz xarita, guruhli ish, integratsiyalashgan dars.

“Toponimika” termini yunoncha τόπος (“joy, o'rin”) va όνυμα (“nom, atalish”) so'zlaridan olingan bo'lib, “joy nomlari haqidagi ta'limot” ma'nosini bildiradi.

Toponimika – geografik obyektlar (daryo, tog', shahar, qishloq, ko'cha va hokazo) nomlarining kelib chiqishi, tuzilishi, tarixiy o'zgarishi va hozirgi holatini o'rganadigan tilshunoslik va geografiyaning tutash sohasi. U toponimlarning etimologiyasini, ularning ma'lum bir hududda tarqalish qonuniyatlarini hamda xalqning madaniy-tarixiy merosi bilan bog'liqligini tahlil qiladi. Masalan, “Sirdaryo” (sir – “sirli, noyob” + daryo), “Buxoro” (sug'dcha βuxārak – “baxtli joy”) kabi nomlar toponimikaning tadqiqot obyektidir.

“Toponimika” – bu interfaol ta’lim texnologiyasi bo‘lib, unda o‘quvchilar joy nomlari (toponimlar) va ularning tarixiy o‘zgarishlarini o‘rganadilar. Asosiy e’tibor qadimiy va zamonaviy joy nomlarining o‘zaro bog‘liqligi, ularning geografik joylashuvi va tarixiy ildizlariga qaratiladi.

Metodikaning maqsadi:

- O‘quvchilarning tarixiy va geografik bilimlarini mustahkamlash;
- Ularning xarita bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish;
- Mantiqiy fikrlash, zukkolik, topqirlik va diqqatni jamlash qobiliyatlarini oshirish;
- Tasavvur va xotirani kengaytirish orqali dunyoqarashni boyitish.

Ishni tashkil etish:

O‘quvchilar kichik guruhlariga bo‘linadi (masalan, 4-5 kishidan iborat). O‘qituvchi har bir guruhga maxsus tayyorlangan kartochkalar tarqatadi. Har bir kartochkada uchta asosiy bo‘lim bo‘yicha topshiriqlar joylashgan

1-bosqich: Og‘zaki javoblar (tarixiy nomlar va joylashuv)

Kartochkaning birinchi qismida ma'lum bir hududning qadimiy nomi va uning tarixiy joylashuviga oid savollar beriladi.

Masalan:

1. Kartochka namunasi (har bir guruhga alohida beriladi)

Mavzu: Qadimgi O'rta Osiyo toponimlari

1-qism: Og'zaki javob

Savollarga guruh bo'lib javob bering:

1. "So'g'd" qadimiy viloyati hozirgi qaysi davlatlar hududida joylashgan?
2. "Baqtriya" nomi qayerda mashhur bo'lgan va uning markazi qaysi shahar?
3. "Xorazm" so'zining qadimiy ma'nosi nima?

2-qism: Xaritada ko'rsatish

Doskadagi dunyo xaritasidan quyidagi joylarni toping va ko'rsating:

- Amudaryo va Sirdaryo
- Samarqand (qadimgi "Maroqanda")
- Buxoro (qadimgi hududi)
- Qadimgi Xorazm poytaxti – Kat (hozirgi Beruniy shahri yaqini)

Guruh a'zolari o'zaro maslahatlashib, savollarga og'zaki javob beradilar. Bu bosqichda bilim, eslash va tarixiy xotirani faollashtirish muhim.

2-bosqich: Xaritada ko'rsatish (zamonaviy nom va joy)

Ikkinchi qismda o'quvchilar birinchi bosqichdagi javoblariga asoslanib, doskaga osilgan "Dunyoning siyosiy xaritasi" dan hududlarning hozirgi kundagi joylashuvi va zamonaviy nomlarini ko'rsatishlari kerak.

Bu bosqichda o'quvchilar:

- Qadimiy nomlarni hozirgi nomlar bilan bog'lashni;
- Xaritada tez va aniq orientirlashni;
- Guruhdoshlariga joyni ishora bilan tushuntirishni o'rganadilar.

O'qituvchi har bir guruhning to'g'ri va tez ko'rsatishiga qarab ball qo'yishi mumkin.

3-bosqich: Yozuvsiz xaritani to'ldirish (amaliy vazifa)

Bu eng muhim va ijodiy bosqichdir. O'qituvchi har bir guruhga siyosiy xaritaning yozuvsiz (eskiz) shaklini tarqatadi (masalan, 1-rasm).

- O'zbekiston chegarasini chizing
 - Amudaryo va Sirdaryoni ko'k rang bilan belgilang
 - Samarqand, Buxoro, Xiva, Toshkent shaharlarini nuqta bilan belgilab nomini yozing
 - Qadimgi So'g'd hududini sariq rang bilan bo'yang
- Vaqt belgilanadi

Quyida matnli tavsif va oddiy belgilar bilan yozuvsiz xarita namunasi keltirilgan. O'qituvchi buni qog'ozga chizib, tarqatishi mumkin.

xarita namunasi (Eskiz – 1-rasm o'rinda)

Bu yozuvsiz xaritada hech qanday nom va belgi bo'lmaydi (faqat chegaralar va daryo o'zanlari nuqtali chiziq bilan ko'rsatilgan bo'lishi mumkin). O'quvchilar shu asosda to'ldirishadi.

O'qituvchi uchun eslatma !

Yozuvsiz xarita: Bu kartochkalar bilan birga o'quvchilarga oddiy, chegaralari chizilgan (lekin yozuvlari bo'lmagan) O'zbekiston yoki O'rta Osiyo yozuvsiz xaritasi varog'ini ham tarqatishingiz kerak.

Moslashtirish: Agar dars "Dunyo okeani toponimlari" haqida bo'lsa, savollarni "Tinch okeani nima uchun bunday nomlangan?", "Magellan bo'g'izi kimning nomi bilan atalgan?" kabi savollarga almashtiring.

Guruhga belgilangan vaqt ichida (masalan, 10-15 daqiqa) ushbu yozuvsiz xaritani "haqiqiy xaritaga" aylantirish vazifasi qo'yiladi. Ya'ni:

- Davlat chegaralarini chizish;

- Asosiy geografik ob'yektlarni (daryolar, tog'lar, shaharlar) belgilash;
- Qadimiy nomlarni qavs ichida yoki yonida ko'rsatish.

Vaqt tugagach, o'qituvchi 3-rasm (to'g'ri to'ldirilgan namunaviy xarita)ni guruhlarga ko'rsatadi.

- Davlatlar: O'zbekiston, Qozog'iston, Turkmaniston, Afg'oniston, Tojikiston, Qirg'iziston
- Daryolar: Amudaryo, Sirdaryo (ko'k chiziq)
- Shaharlar: Toshkent, Samarqand, Buxoro, Xiva, Termiz (nuqtalar va nomlar)
- Qadimiy hududlar: So'g'd (markaziy va sharqiy O'zbekiston), Baqtriya (janubiy O'zbekiston va shimoliy Afg'oniston), Xorazm (Amudaryoning quyi oqimi)

To'g'ri javob(2-rasm o'rnida)

O'quvchilar o'z ishlarini shu namuna bilan solishtiradilar. O'qituvchi qanchalik to'g'ri va to'liq bajarilganiga qarab baholaydi.

Eslatma: 1-rasm – yozuvsiz xarita (bo'sh eskiz), 2-rasm – namunaviy to'g'ri javob..

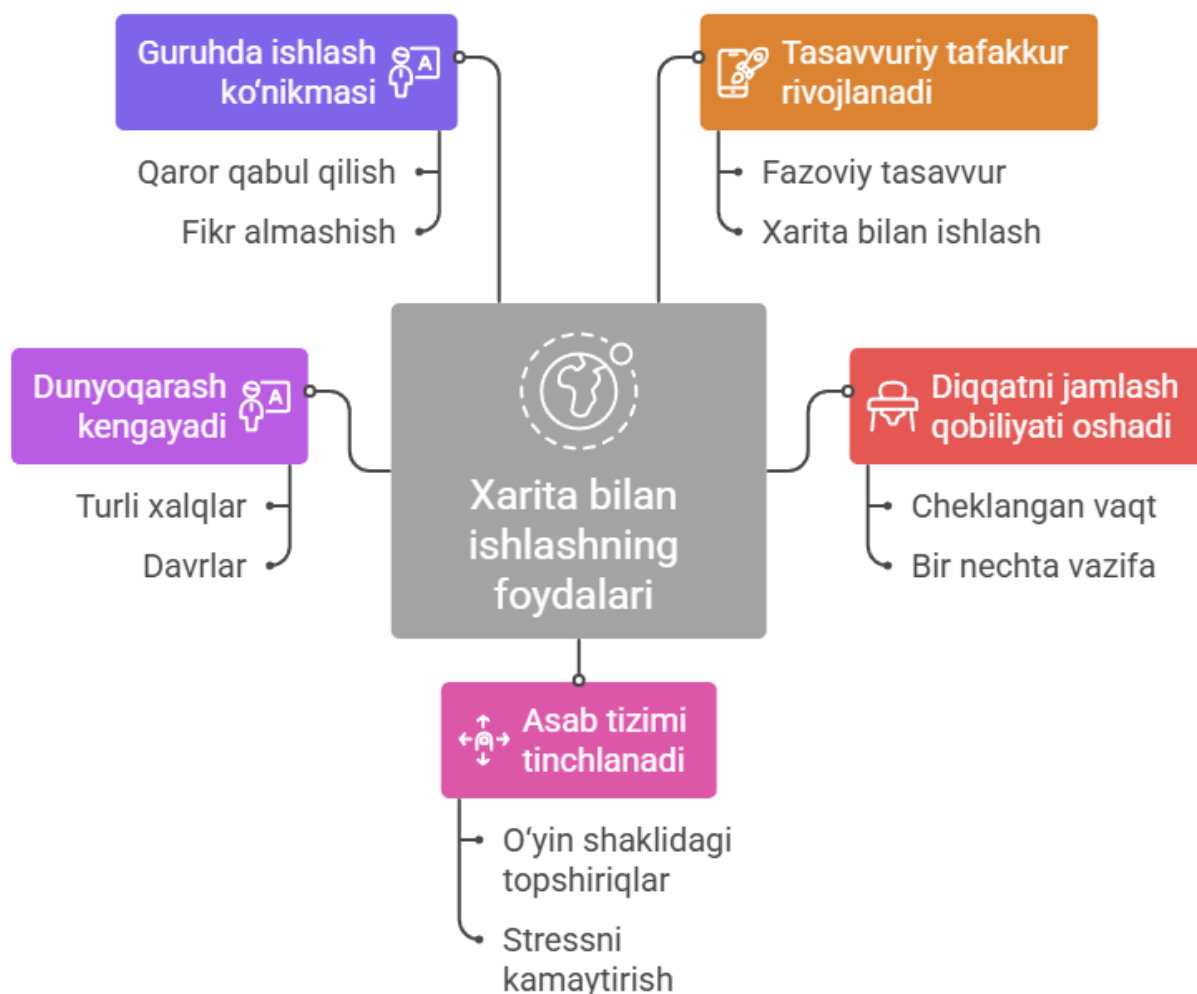
Yakunlovchi bosqich: Baholash va xulosa

- Har bir bosqich uchun guruhlar ball oladi.
- Og'zaki javoblar, xaritada ko'rsatish va konturni to'ldirish natijalari jamlanadi.
- Faol, izlanuvchan va aniq javob bergan guruhlar rag'batlantiriladi.
- O'qituvchi yakuniy xulosa qilib, o'quvchilarning qaysi toponimlarni yaxshi o'zlashtirganini va qaysilari ustida qayta ishlash kerakligini aytadi.

Ushbu texnologiya orqali o'quvchilarda quyidagi ijobiy o'zgarishlarga erishiladi:(mexanizm)

Xarita bilan ishlashning foydalari

Tavsiya. Bu texnologiyani tarix va geografiya darslarida, shuningdek, integratsiyalashgan darslarda (masalan, “Tarix + Geografiya”) qo'llash samarali. 6-7-sinf o'quvchilari uchun mos. O'qituvchi kartochkalarni sinf darajasiga qarab murakkablashtirishi yoki soddalashtirishi mumkin.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR

1. 8- sinf O'zbekiston tarixi darsligi